

KIEGYENLÍTŐDÉS, KIELEZŐDÉS? – EMPIRIKUS TÉNYEK CSONGRÁD MEGYÉBEN (2002-2006)

Bevezetés

Jelen munka keretében célunk a Csongrád megyei fejlesztési források eloszlásának vizsgálata a területi egyenlőtlenségek tükrében. Megkíséreljük feltárni, hogy milyen hatása lehet a támogatásoknak a területi kohézió vonatkozásában.

A tanulmány keretében igyekszünk újfajta nézőpontot alkalmazni a területi egyenlőtlenségek megragadásában – mely megközelítésmód a területi egyenlőtlenségek leírásának és javításának intézményesített formáin alapul.

Ezen intézményesített formáknak három aspektusát vizsgáljuk az elemzés során.

Az írás az elemzés főbb eredményeinek összegzésével, és további kérdések megfogalmazásával zárul.

Kutatási kérdések, metodológia

Kérdésfelvetés

A dolgozat arra igyekszik empirikus választ keresni, hogy milyen lehetséges hatással járhat a fejlesztési források lehívása a területi egyenlőtlenségekre. Az elsődleges cél egy feltáró jellegű, exploratív elemzés elvégzése a fejlesztési források eloszlásának vizsgálatával; további másodlagos cél közelebbi kép alkotása a támogatások célzottságának hatékonyságáról, illetve arról, hogy milyen mutatók lehetnek alkalmasak a területi egyenlőtlenségek és a fejlesztési intézményrendszer beavatkozásai közötti kapcsolat megragadására.

Adatbázis

Az elemzés keretében már meglévő adatok statisztikai másodelemzését végezzük el. Az adatbázis a Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság (VÁTI) adatbázisa, címe: Kistérségi helyzetképek 2006. január, mely a pályázati rendszerben való szereplés egyes aspektusaira vonatkozó információkat tartalmaz – a Területi Információs Rendszer (TEIR) adatainak felhasználása révén – kistérségek szerinti

bontásban. Az egyes kistérségek adatait tartalmazó dokumentumok PDF-formátumban érhetők el az Interneten⁷¹.

Az adatbázis számos információt tartalmaz a fejlesztési forrásokról, melyek kezelésére az alábbi változók elkülönítése és használata révén nyílik lehetőség:

Változó	Mértékegység	Mérési szint
Kistérség neve	–	nominális
Kistérség lakónépessége	fő	intervallum, arány
Területfejlesztési szempontból kedvezményezett kistérség	„igen – nem”	nominális
Települések száma a kistérségben	db	intervallum, arány
Területfejlesztési szempontból kedvezményezett települések száma	db	intervallum, arány
Hazai támogatású projektek száma	db	intervallum, arány
Hazai támogatású projektek keretében összesen kapott támogatás összege	ezer Ft	intervallum, arány
PHARE területfejlesztési célú támogatások száma	db	intervallum, arány
PHARE területfejlesztési célú támogatások keretében összesen kapott támogatási összeg	ezer Ft	intervallum, arány
Uniós projektek száma összesen	db	intervallum, arány
Uniós projektek keretében elnyert összes támogatás összege	ezer Ft	

Az adatok SPSS elemző szoftverben kerültek rögzítésre, illetve elemzésre.

A vizsgálat elemzési egységei Csongrád megye kistérségei, mindösszesen 7 statisztikai területi egység. Az elemzés a teljes – kis számú – vizsgálati populációt lefedi, mintavételre nem került sor.

Alkalmazott eljárások

A változók közötti összefüggések leíró jellegű vizsgálatára átlagok összehasonlítását alkalmazunk, illetve lineáris regressziós eljárást használunk.

Az átlagok összehasonlítása – annak vizsgálata, hogy egy intézkedés milyen hatást gyakorol a forrásallokációra – elvégezhető a kísérleti és kontrollcsoport összehasonlításának logikáján alapuló úgynevezett 'non-equivalent control group design' eljárással⁷². Az eljárás logikája az alábbiaképpen szemléltethető ('X' – beavatkozás; 'O' – megfigyelés):

⁷¹ Forrás: <http://www.vati.hu>

⁷² Moksony 2005: 68. Hivatkozás a szerző előzetes engedélyével.

X O → Kísérleti csoport
O → Kontroll csoport

Ily módon összehasonlítható, hogy az egyes elmaradott (kedvezményezett) illetve nem elmaradott (nem kedvezményezett) kistérségekben mekkora volt a megszerzett támogatások mértéke, illetve a projektek száma.

Az elemzés keretében mindösszesen alapvető összehasonlításokat végzünk, magyarázatok megfogalmazására illetve tesztelésére nem vállalkozunk. Természetesen az alacsony elemszám következtében erre nem is nyílna lehetőség.

Elemzés

A fejlesztési források egyes típusainak eloszlása

Csongrád megye 7 kistérségében mindösszesen 4497 projekt keretében majdnem 37 milliárd forintnyi (36.746.764 ezer forint) támogatás került lehívásra 2002-2006 között.

3866 hazai támogatású projekt keretében mindösszesen 12,7 milliárd forint támogatás érkezett. PHARE területfejlesztési célú pályázatból 51 van, melyek keretében megvalósuló beruházások támogatási összegének értéke 3,58 milliárd forint. 580 Európai Unió által támogatott projekt keretében pedig 20,5 milliárd forintnyi támogatás került lehívásra:

Csongrád megye projektjeinek megoszlása	Hazai támogatású projektek	PHARE területfejlesztési célú projektek	Unió támogatású projektek	Összesen
projektek száma (db)	3866	51	580	4497
támogatási összeg (eFt)	12701624	3585530	20459610	36746764
egy projektre jutó támogatási összeg (eFt)	3285,469	70304,51	35275,19	

Figyelemre méltó különbség tapasztalható az egy projektre jutó támogatási érték tekintetében: míg a hazai pályázatok esetében egy projekt keretében átlagosan 3,28 millió forint a támogatás mértéke, a PHARE pályázatoknál ez az érték 70,3 millió forint, az Európai Unió által támogatott projektek esetében pedig 35,275 millió forint.

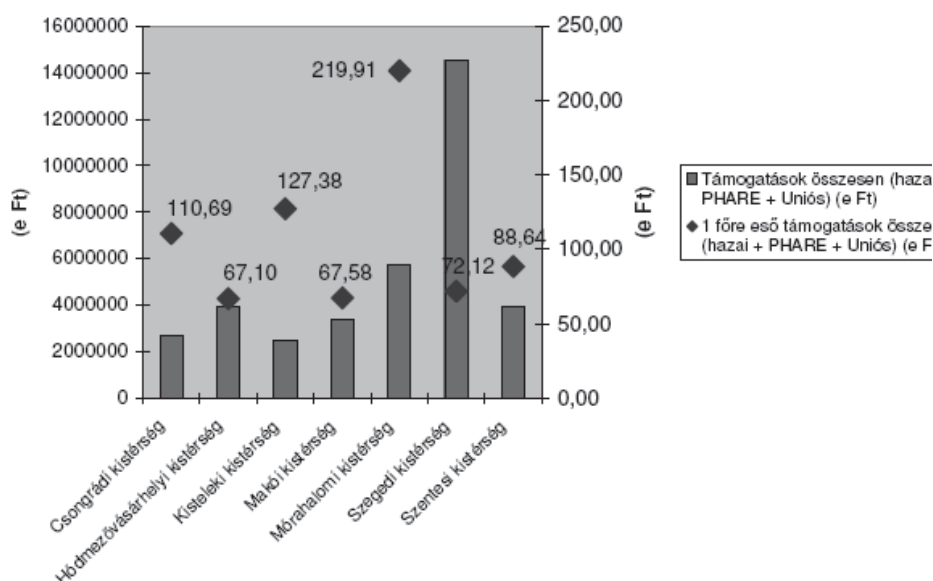
A projektek legnagyobb része a szegedi kistérségben található, a kistérségek többségében 425-480 között mozog a projektek száma, a csongrádi és kisteleki kistérségekben pedig a legalacsonyabb:

Kistérség neve	Támogatási projektek száma összesen (hazai+PHARE+Uniós) (db)	1000 főre eső támogatási projektek száma összesen (hazai+PHARE+Uniós) (eFt)
Csongrádi kistérség	259	10,49
Hódmezővásárhelyi kistérség	480	8,14
Kisteleki kistérség	257	13,25
Makói kistérség	431	8,67
Mórahalomi kistérség	432	16,48
Szegedi kistérség	2213	10,97
Szentesi kistérség	425	9,58
Összesen:	4497	

A szegedi kistérség kimagasló dominanciája miatt azonban fontos az adatok arányosítása; s valóban: az 1000 főre eső projektek számában már más a helyzet. A mórahalomi kistérség kerül az első helyre, amelyet a kisteleki, a szegedi és a csongrádi követ. A sort a hódmezővásárhelyi kistérség zárja.

Az összes támogatás esetében ugyancsak jelentős eltérések figyelhetők meg: a 36,75 milliárd forint összes támogatás legnagyobb része a szegedi kistérségbe áramlott. Ezt sorrendben követi a mórahalomi, a hódmezővásárhelyi és a szentesi, a makói, majd a csongrádi, és végül a kisteleki kistérség:

Az összes támogatás mértéke kistérségenként

Az abszolút számok szemügyre vétele mellett azonban ezen mutató esetében is lényegesebb egy arányosított érték, az egy főre eső támogatás mértékének eloszlását vizsgálni, mivel így kiküszöbölhető az egyes területi egységek lakónépességeinek eltéréseiből adódó torzító hatás. A támogatások eloszlása ekkor más képet mutat: az egy főre eső összes támogatás mértéke a mórachalmi kistérségben a legmagasabb (majdnem 220 ezer forint 1 lakosra), amit – az előző mutató alapján utolsó – kisteleki (127 ezer Ft) és csongrádi kistérségek (110 ezer Ft) követnek. A sorrendben következő a szentesi központú terület (88 ezer Ft), a többi kistérségben pedig 70 ezer Ft körül változik az egy főre eső támogatás mértéke.

Az összes támogatott projekt (4497 db) túlnyomó többsége hazai támogatású projekt (3866 db), melyek közül a legtöbb a szegedi kistérségben valósult meg. Az 1000 lakosra jutó hazai támogatású projektek sorrendjében a mórachalmi, a szegedi és a kisteleki kistérségek vannak az elsők között:

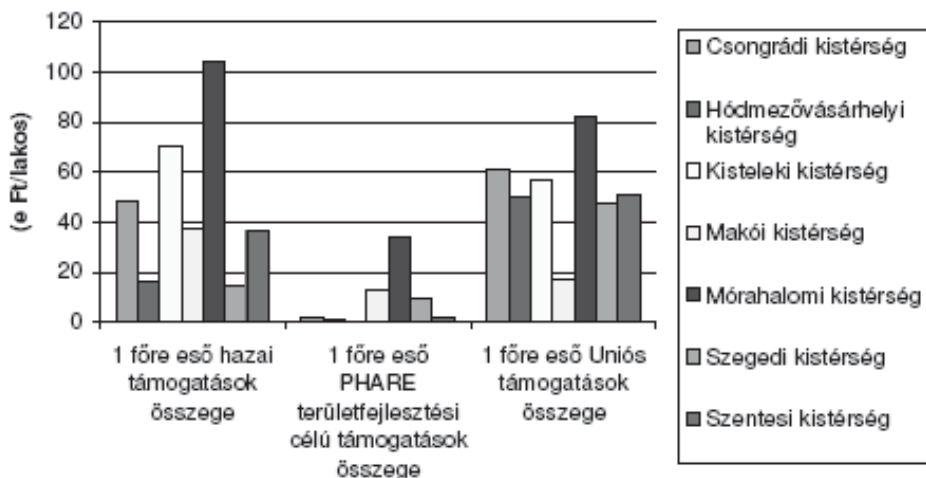
Kistérség neve:	Hazai támogatású projektek		PHARE területfejlesztési célú projektek		Uniós támogatású projektek	
	száma (db)	1000 lakosra	száma (db)	1000 lakosra	száma (db)	1000 lakosra
Csongrádi	227	9,19	2	0,08	30	1,21
Hódmezővásárhelyi	378	6,41	3	0,05	99	1,67
Kisteleki	226	11,65	0	0	31	1,59
Makói	396	7,96	4	0,08	31	0,62
Mórachalmi	371	14,15	10	0,38	51	1,94
Szegedi	1898	9,41	31	0,15	284	1,40
Szentesi	370	8,34	1	0,02	54	1,21
Összesen:	3866		51		580	

A megyében összesen 51 PHARE területfejlesztési célú projekt kapott támogatást, melyből 31 a szegedi kistérségben valósult meg, a többi kistérségben számuk nem jelentős, illetve a kisteleki kistérségben nem is került sor ilyen beruházásra.

A mindösszesen 580 Uniós támogatású projekt esetében megállapítható, hogy lakosságszám-arányosan a legtöbb projekt a mórachalmi kistérségben (1,94 db 1000 lakosra) kapott támogatást, amit a hódmezővásárhelyi és a kisteleki kistérség követ (1,67 illetve 1,59 db 1000 lakosra). A legalacsonyabb Uniós projektek aránya a makói kistérségben (0,62 db 1000 lakosra).

Hazai támogatások keretében mindösszesen 12,7 milliárd forint támogatás érkezett Csongrád megye kistérségeibe. Lakosságarányosan a mórachalmi, a kisteleki és a csongrádi kistérség települési voltak képesek a legnagyobb mértékű hazai támogatást lehívni:

Az egy főre eső támogatások összegének megoszlása hazai, PHARE, és Unió projekttek tekintetében

PHARE területfejlesztési célú projektek keretében összesen 3,6 milliárd forint került lehívásra, és szintén a mórahalmi kistérség jár az élen, a makói és szegedi kistérség követésével.

Az Európai Unió által támogatott projektek – teljes összeg: 20,5 milliárd – esetében a mórahalmi kistérség tartja vezető szerepét több mint 80 ezer forintnyi egy főre jutó támogatási összeggel. A kistérségek többsége 40 és 60 ezer forint egy főre eső uniós támogatási összeg között mozog, ettől csak a makói kistérség marad el jelentősen (17,5 ezer forint 1 lakosra).

Az alapvető eloszlások bemutatását követően összegzésként egyrészt megállapítható, hogy *lényeges különbségek figyelhetők meg a projektek átlagos támogatási értéknek tekintetében*: az Európai Unió által támogatott pályázatok keretében megvalósított beruházások támogatási értéke több mint tízszerese a hazai támogatású projektek támogatási összegének, a PHARE-projektek esetében pedig a különbség még markánsabb.

Másrészt a tapasztalatok alapján megállapítható, hogy *a projektek és a támogatások többségét a szegedi kistérségben hívták le, azonban a lakosságárányos összehasonlítás esetében a mórahalmi kistérség előnye figyelhető meg* – itt a legmagasabb ugyanis mind az 1000 főre eső sikeres pályázatok száma, mind pedig az 1 főre eső elnyert támogatási összeg mértéke.

A fejlesztési források eloszlásának különbségei

A továbbiakban arról igyekszünk képet alkotni, hogy a – fentiekben bemutatott – Csongrád megyébe érkező projektek illetve támogatások révén milyen mértékben sikerült kezelni a területi egyenlőtlenségeket.

Az elemzés során azonban nem oly módon járunk el, hogy összehasonlítjuk az egyes kistérségek gazdasági (pl. egy főre jutó GDP, munkanélküliségi arány, regisztrált vállalkozások száma) illetve társadalmi-demográfiai (pl. idősök aránya, iskolázottság mértéke) mutatóit és a támogatási összegek eloszlását.

A területi egyenlőtlenségek hatásának vizsgálatára más megközelítést alkalmazunk: az eltérő fejlettségű kistérségeket fogjuk összehasonlítani, a kistérségek közötti fejlettségbeli eltérések megragadásához pedig nem egy, esetleg több mutatót használunk fel, *hanem egy már meglévő kategóriarendszert alkalmazunk: az elmaradottság rendeleti szinten formalizált, szabályozott kategóriarendszerét.* Meggyőződésünk ugyanis, hogy érdekes és hasznos megközelítése a vizsgált problémának, ha olyan intézményi szemléletmódot alkalmazunk, mely éppen azon intézményesített distinkciókat használja fel, amit a gyakorlati területfejlesztési politika állít fel illetve alkalmaz. Munkánk során tehát a területi elmaradottság alábbi intézményesített kategóriarendszereit, mutatóit használjuk fel: 64/2004. (IV. 15.) Korm. Rendelet a területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről; 7/2003. (I. 14.) Korm. Rendelet társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről.

A területfejlesztés szempontjából kedvezményezett kistérségek szerinti elemzés

A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről szóló 64/2004-es (IV. 15.) kormányrendelet⁷³ a területfejlesztési szempontból kedvezményezett statisztikai vonzáskörzetek között három csoportot állapít meg az elmaradottság okai alapján tipizálva:

1. társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek (melyek esetében a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről szóló 24/2001. (IV. 20.) OGY határozat 3. számú mellékletében meghatározott mutatórendszer alapján kialakított komplex mutató az országos átlaggal azonos vagy attól elmarad);

73 Hozzáférhető az Interneten, például: <http://www.nfu.hu/doc>

2. ipari szerkezetátalakítás térségei (mely területek esetében az iparban foglalkoztatottak aránya 1990-ben meghaladta az országos átlag másfélszeresét, továbbá az iparban foglalkoztatottak arányának csökkenése 1990-1999 között, valamint a munkanélküliség 1999. december 20-án az országos átlagot meghaladta);

3. vidékfejlesztési térségek (ahol a terület népességének kevesebb, mint 50%-a él 120 fő/km²-nél magasabb népsűrűségű településen, az 1990. évi népszámláláskor az országos vidéki átlagot meghaladó volt a mezőgazdasági foglalkoztatottság aránya, az országos átlag alatt van az egy főre jutó személyi jövedelemadó alap, továbbá a munkanélküliség 1999. december 20-án az országos átlagot meghaladta)

A rendeletben az elmaradottság mértéke szempontjából megkülönböztetnek **leg-hátrányosabb helyzetű** (a térségek komplex mutatója nem éri el Budapest komplex mutatójának 60%-át), illetve **hátrányosabb helyzetű** (azon kedvezményezett kistérségek, melyek nem tartoznak a leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé) kistérségeket.

Az alábbi összefoglaló táblázat szemlélteti, hogy a 64/2004-es kormányrendelet értelmében Csongrád megye egyes kistérségei milyen kategóriákba tartoznak:

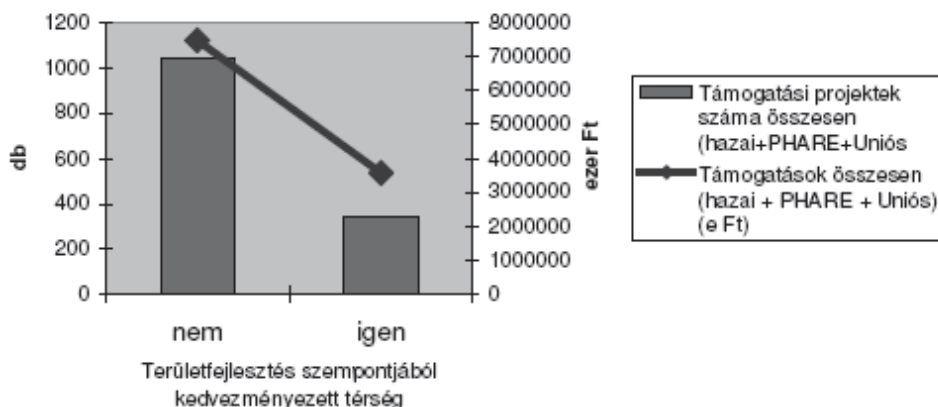
Kistérség	A területfejlesztés szempontjából...						
	kedvezményezett kistérségek			Leghátrányosabb helyzetű kistérségek	hátrányosabb helyzetű kistérségek		
	Társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott	Ipari szerkezetváltás	Vidékfejlesztés		Társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott	Ipari szerkezet-váltás	Vidékfejlesztés
Csongrádi	+	-	+	-	+	-	+
Hódmezővásárhelyi	-	-	-	-	-	-	-
Kistéleki	+	-	+	+	-	-	-
Makói	+	-	+	-	+	-	+
Mórahalomi	+	-	+	+	-	-	-
Szegedi	-	-	-	-	-	-	-
Szentesi	-	-	-	-	-	-	-
Csongrád megye összesen	4	0	4	2	2	0	2

A következőkben azt fogjuk tehát megvizsgálni, hogy a fejlesztési projektek és a támogatások eloszlása milyen képet mutat a fenti kormányrendelet szerinti kedvezményezetség tekintetében. Az elemzés első részében sem az elmaradottság okát/típusát, sem pedig annak mértékét nem vesszük figyelembe, mindösszesen a kedvezményezett/nem kedvezményezett dichotómiát használjuk (miként azt az elemzéshez felhasznált adatbázis is tartalmazza).

Összes projekt és támogatási összeg

Rendkívül markáns különbségek figyelhetők meg mind a projektek számát illetően, mind pedig a támogatási összegek tekintetében:

Összes fejlesztési projekt száma és a kapott összes támogatás eltérései

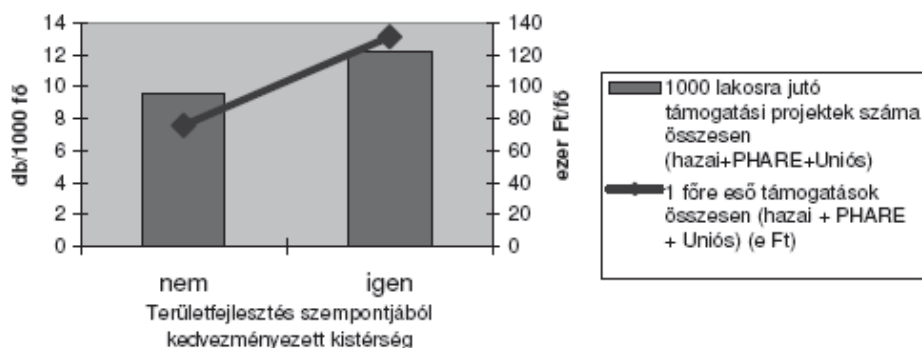

A területfejlesztés szempontjából kedvezményezett – vagyis fejletlenebb – kistérségekben a támogatott projektek száma lényegesen kisebb; átlagosan 344,75 pályázat megvalósítására került sor, a nem kedvezményezett kistérségek esetében pedig 1039,33.

Hasonlóképpen jelentős eltérés tapasztalható a támogatási összegek tekintetében: a területfejlesztés szempontjából kedvezményezett kistérségekbe átlagosan feleakkora mértékű (3.580.864.000 Ft) támogatás érkezett, mint a nem kedvezményezett kistérségekbe (74.744.436.000 Ft).

Megváltozik azonban a tendencia, amikor nem az összes projekt számának átlagát, és az összes átlagos támogatást hasonlítjuk össze, hanem ezen jellemzők népességszám szerint arányosított mutatóit:

Az 1000 lakosra jutó projektek száma és az 1 főre eső támogatások eltérései

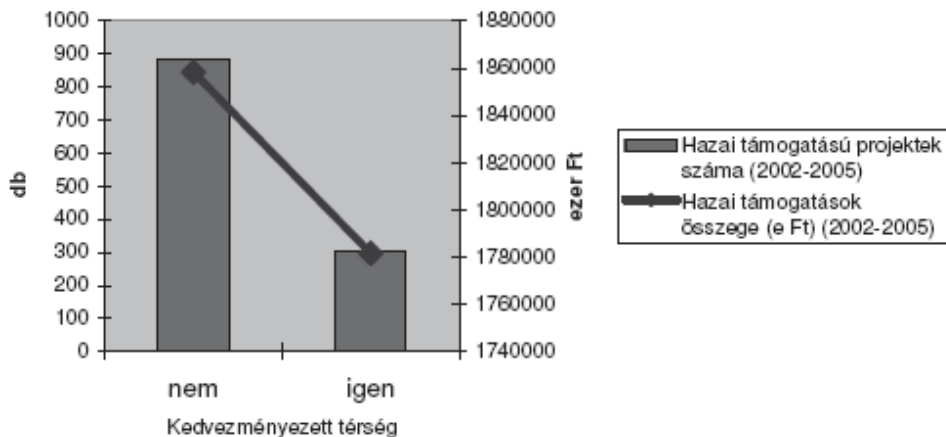
A népességarányos mutatók esetében ellentétes irányú összefüggés tapasztalható mindkét jellemző esetében: az 1000 lakosra jutó projektek számának átlaga a területfejlesztés szempontjából kedvezményezett kistérségekben nagyobb (12,22 db 1000 lakosra), mint a nem kedvezményezett kistérségekben (9,56 db 1000 lakosra).

Az 1 főre eső összes támogatás tekintetében szintén jelentős a különbség a kistérségek két csoportja között, az összefüggés iránya azonban ebben az esetben is megfordul: a fejletlenebb, a területfejlesztés szempontjából kedvezményezett kistérségekben átlagosan kétszer annyi fejlesztési támogatás jut egy lakosra (131.387 Ft), mint a nem kedvezményezett kistérségekben (75.956 Ft).

Hazai támogatású projektek és támogatási összegek

A hazai támogatású projekteket vizsgálva a projektek száma és a támogatási összeg tekintetében az összes támogatás vizsgálatánál is tapasztalt tendencia jelenik meg:

Hazai támogatású projektek száma és támogatási összege

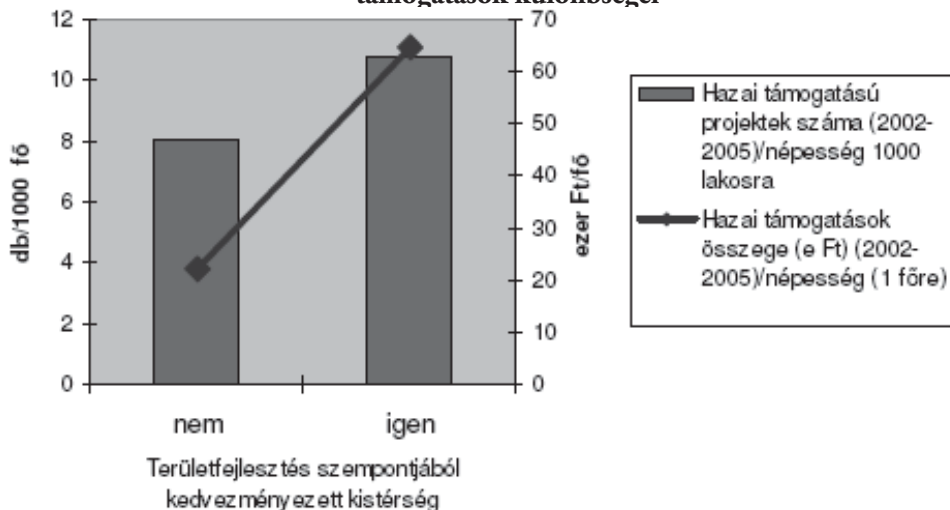

A hazai támogatású projektek átlagos száma a területfejlesztés szempontjából kedvezményezett kistérségekben lényegesen kisebb – majdnem harmada –, mint a nem kedvezményezett kistérségekben.

A hazai forrásokból finanszírozott beruházásokra jutó támogatási összegek esetében is a fejletlenebb kistérségek maradnak alul; a különbség 7.681.000 Forint.

Amennyiben azonban a hazai támogatások népességszám szerint arányosított mutatóit vizsgáljuk, a fejlett és fejletlen kistérségek közötti különbség ebben az esetben is az ellenkezőjére változik:

1000 lakosra jutó hazai finanszírozású projektek és 1 főre jutó hazai támogatások különbségei

A kedvezményezett kistérségekben a hazai támogatású projektek átlagos száma 10,74 db 1000 lakosra, míg a nem kedvezményezett kistérségek átlaga 8,05 db 1000 lakosra.

Az egy főre jutó támogatások átlaga pedig majdnem háromszorosa a kedvezményezett kistérségekben (64.857 Ft/fő) a nem kedvezményezett kistérségekben mért mutatónak (22.392 Ft/fő).

PHARE-projektek és támogatások

A kis számú (mindösszesen 51 db) Csongrád megyében megvalósított PHARE-projekt esetében ez eddigiekben megismert tendencia figyelhető meg ismét:

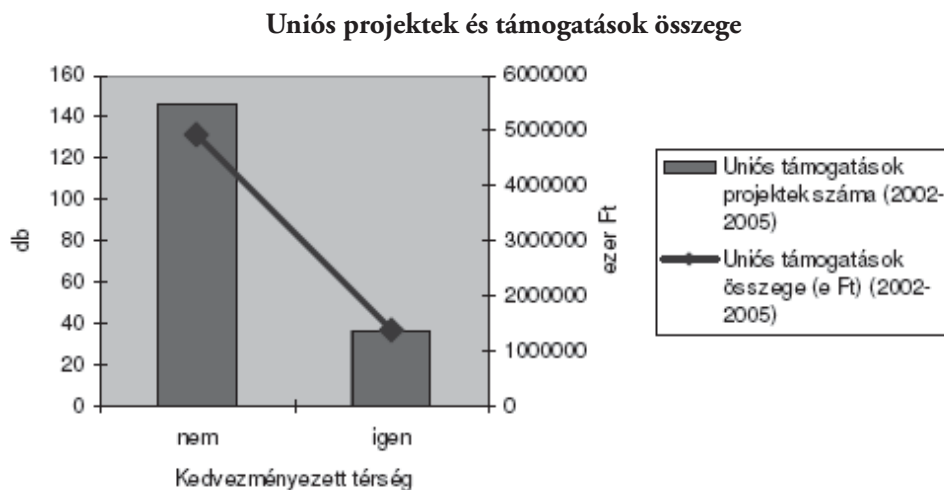
PHARE-projektek és támogatások eloszlásának különbségei				
A terület-fejlesztés	PHARE területfejlesztési célú támogatású projektek száma (2002-2005) (db)	1000 lakosra jutó PHARE területfejlesztési célú projektek száma (2002-2005) (db/1000 fő)	PHARE területfejlesztési célú támogatások összege (2002-2005) (eFt)	1 főre eső PHARE területfejlesztési célú támogatások összege (2002-2005) (eFt/fő)
Nem kedvezményezett kistérségek	11,66	0,07	676685,33	3,95
Kedvezményezett kistérségek	4	0,14	388868,5	12,02

A PHARE-projektek számának és a PHARE-támogatások összegének átlaga kisebb az elmaradottabb kistérségekben, mint területfejlesztés szempontjából nem kedvezményezett kistérségekben.

Ugyanezen adatok lakosságarányos mutatóit vizsgálva pedig – a már az előzőekben is tapasztalt – ellentétes tendencia jelenik meg: az 1000 lakosra jutó PHARE-projektek számának átlaga magasabb a kedvezményezett kistérségekben, és az 1 főre eső PHARE-támogatási összegek átlaga is magasabb a kedvezményezett kistérségekben: itt 12 ezer Ft 1 lakosra, a nem kedvezményezett kistérségekben pedig majdnem 4 ezer Ft/fő.

Uniós projektek és támogatások

Az Európai Unió által támogatott projektek számát és a támogatási összegeket vizsgálva újfent a korábbi tendencia figyelhető meg; azonban talán az eddigi legmarkánsabb különbségeket produkálva:

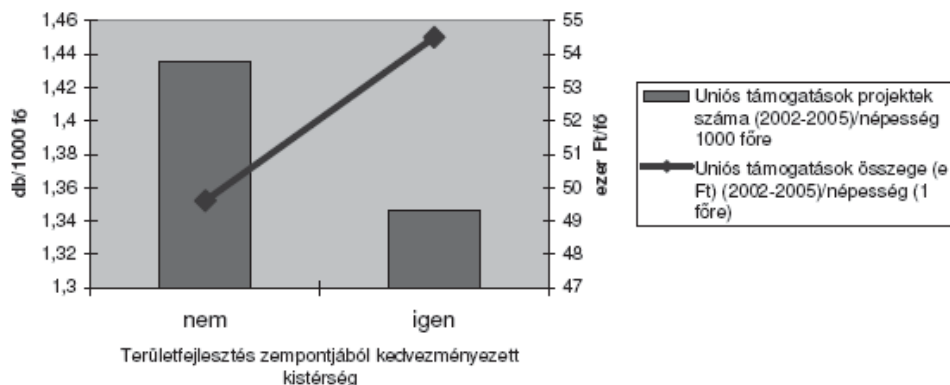

A kedvezményezett kistérségekben jelentősen alacsonyabb a projektek száma: átlagosan 35,75 db pályázat került megvalósításra Uniós forrásból, a nem kedvezményezett kistérségekben pedig ennek a négyszerese (145,66 db).

Az Európai Unió által rendelkezésre bocsátott támogatások eloszlása szintén rendkívül nagy különbséget mutat: a nem kedvezményezett kistérségekben három és félszer nagyobb az átlagos támogatási összeg (4.939.416.000 Ft) a fejletlenebb kistérségekhez képest (1.410.341.000 Ft).

Az Uniós forrásokból támogatott projektek népességarányos mutatói esetében azonban egy új, az eddigiekben tapasztalttal ellentétes tendencia fedezhető fel:

1000 lakosra jutó Uniós projektek és 1 főre eső Uniós támogatások eltérései

Az 1000 lakosra jutó Európai Uniós projektek számának átlaga – a korábbiakkal ellentétben – nem magasabb a kedvezményezett kistérségekben, hanem alacsonyabb, bár a különbség meglehetősen kicsi: a kedvezményezett kistérségekben átlagosan 1,34 pályázat jut 1000 lakosra, a nem kedvezményezett kistérségekben pedig 1,44.

Érdekes azonban, hogy az 1 főre eső Uniós támogatási összegek tekintetében már a korábban is észlelt tendencia érvényesül; azaz a kedvezményezett kistérségekben magasabb az egy főre eső támogatás (54.509 Ft 1 lakosra), és a nem kedvezményezett kistérségekben alacsonyabb (49.606 Ft 1 főre). Kiemelendő továbbá, hogy az Európai Uniós támogatások esetében messze nem tapasztalható olyan lényeges különbség, mint a korábbiakban vizsgált források (hazai, PHARE) tekintetében.

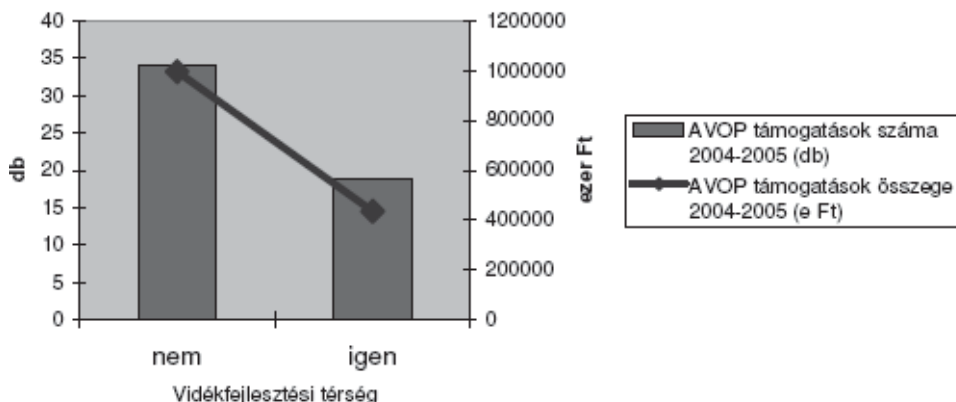
A vidékfejlesztési kistérségek szerinti elemzés – AVOP-projektek

A Csongrád megyei fejlesztési források eloszlásának egy további aspektusa is vizsgálható a rendelkezésre álló adatok révén: az Európai Unió által finanszírozott projektek egy csoportja; az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program keretében támogatott beruházások. Ezen program célja a vidéki illetve mezőgazdasági területek fejlődésének elősegítése.

Amint az korábban ismertetésre került, a 64/2004. (IV. 15.) kormányrendelet a területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről című dokumentum rögzíti, hogy a kedvezményezett kistérségek milyen típusúak. A kedvezményezett kistérségek harmadik típusa a vidékfejlesztési térség, s így lehetőség nyílik annak vizsgálatára, hogy a 177 Csongrád megyei projekt keretében folyósított 4.734.696.000 forint AVOP-támogatás eloszlása milyen mintázatot mutat aszerint, hogy a kistérségek vidékfejlesztési térségek avagy sem.

Az AVOP-projektek száma tekintetében a korábban is regisztrált összefüggés figyelhető meg: a projektek átlagos száma magasabb a nem vidékfejlesztési kistérségek csoportjában (34 db), mint a vidékfejlesztési térségek esetében (18,75 db):

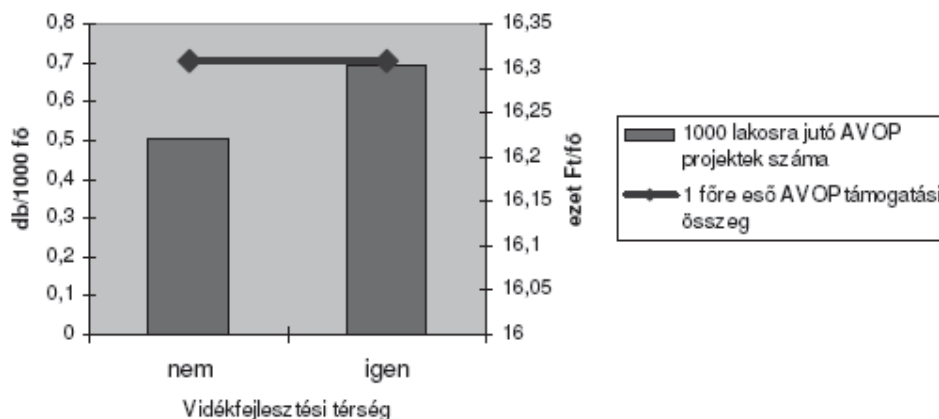
AVOP projektek és AVOP támogatások különbségei

Az AVOP keretében folyósított támogatásokkal ugyanez a helyzet: a vidékfejlesztési térségekben a támogatások átlagos értéke feleakkora, mint a nem vidékfejlesztési kistérségekben.

Amennyiben azonban az AVOP-projektek esetében is a korábbi logikát alkalmazzuk, és megvizsgáljuk a népességarányos mutatókat is, érdekes összefüggést találunk:

1000 lakosra jutó AVOP projektek száma és 1 főre eső AVOP támogatási összeg

Az 1000 lakosra jutó AVOP-projektek átlagos száma esetében az eltérés iránya megváltozik: kis mértékben, de magasabb az 1000 lakosra jutó AVOP-projektek száma a vidékfejlesztési térségekben.

Az egy főre eső AVOP-támogatás átlaga azonban lényegében ugyanakkora mind a vidékfejlesztési, mind pedig a nem vidékfejlesztési kistérségek esetében, azaz nem beszélhetünk arról, hogy a vidékfejlesztési célú források többsége az arra inkább rászoruló vidékfejlesztési térségekbe áramlott volna.

A fenti elemzés összegzéseképp megállapítható, hogy a projektek számának, valamint a támogatási összegek eloszlása Csongrád megye területfejlesztés szempontjából kedvezményezett illetve nem kedvezményezett kistérségei között egységes képet mutat: *a kedvezményezett kistérségekben mind a projektek száma, mind pedig a támogatási összeg alacsonyabb. Az 1000 lakosra jutó projektek és az 1 főre eső támogatási összegek mutatói tekintetében azonban a tendencia ellentétes: a kedvezményezett kistérségek esetében magasabbak a mutatók értékei.* Ezen trend alól kivételt képez az Európai Unió által finanszírozott projektek száma.

Az Európai Unió által finanszírozott Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program keretében támogatott projektek esetében ugyanaz a tendencia jelenik meg; érdekességgént említhető azonban az egy főre eső AVOP-támogatások összege, mely esetében nincs különbség a mutató átlagának tekintetében.

Kiemelendő továbbá, hogy az 1 főre eső támogatási összegek tekintetében a legjelentősebb különbség a hazai támogatások esetében figyelhető meg, míg a legkisebb – szinte elhanyagolható – eltérés az Európai Unió támogatások esetében mutatható ki.

A területfejlesztés szempontjából kedvezményezett települések szerinti elemzés

A területi elmaradottság további aspektusának tekinthető, hogy az adott kistérségben mekkora a kedvezményezett (vagyis elmaradott) települések száma, s hogy ez milyen hatással van a fejlesztési források eloszlására.

Az elmaradott települések besorolását a 7/2003. (I. 14.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről elnevezésű dokumentum⁷⁴ tartalmazza.

⁷⁴ Hozzáférhető az Interneten, például: http://www.oth.gov.hu/jogszabaly.php?id_law=15

Az alábbi táblázat bemutatja, hogy a Csongrád megyei kistérségekben mennyi kedvezményezett település található:

Kistérség	Települések száma összesen	Város	Község	Területfejlesztés szempontjából kedvezményezett települések száma
Csongrád	4	1	3	2
Hódmezővásárhelyi	4	2	2	0
Kisteleki	6	1	5	5
Makói	17	1	16	6
Mórahalomi	9	1	8	6
Szegedi	12	2	10	0
Szentesi	8	1	7	3

A fejlesztési források eloszlása és az elmaradott települések előfordulása közötti esetleges kapcsolat vizsgálatának egyik módja lehetne, hogy összehasonlítsuk az elmaradott települések száma és a fejlesztési projektek száma illetve a megszerzett támogatás közötti összefüggést. Ekkor azonban fennáll annak a veszélye, hogy torzított eredményeket kapunk, mivel kistérségenként a települések száma eltérő, így az abszolút számok használata félrevezető.

A fenti hibalehetőség kiküszöbölésére szükséges egy új mutató ('X') bevezetése, mely a kistérség kedvezményezett településeinek arányát méri a kistérség összes településéhez képest. Ezen mutató képzése az alábbiakppen történik:

$$\frac{\text{kedvezményezett települések száma}}{\text{összes település száma}} = X$$

Az eljárással kapott 'X' érték a vizsgált kistérség elmaradottságáról ad képet. A mutató 0 és 1 között vehet fel értékeket, ahol a 0 érték jelöli azt, hogy a kistérség települései között nincsen elmaradott, az 1 érték pedig arra utal, hogy a kistérség minden egyes települése kedvezményezett – azaz elmaradott⁷⁵.

⁷⁵ Megjegyzendő, hogy természetesen az 'X' értékeket 100-zal beszorozva százalékos értékeket kapnánk, ebben az esetben azonban a statisztikai eljárás következőkben vizsgálandó mutatói (a lineáris regresszió 'B' együtthatói) nehezebben értelmezhetők a változókra.

Mivel ezen új mutató magas mérési szintű változónak tekinthető, a fejlesztési projektek illetve támogatások egyenlőtlenségeinek vizsgálatakor már nem szükséges az előzőekben követett – valamelyest talán monoton és unalmas – logika folytatása az átlagok összehasonlításával. Ehelyett a vizsgált változók együttjárásáról alkotható kép lineáris regresszió használatával⁷⁶.

A lineáris regresszió esetében a változók közötti összefüggések vizsgálatakor elkülönítjük a függő- és független (illetve magyarázandó és magyarázó) változókat, azt feltételezve, hogy a független változó értékei segítségével magyarázható a függő változó értéke. Az eljárás egyetlen mutatóba sűrítve összegzi a változók közötti kapcsolatot; ez a 'B' együttható, melynek értéke azt mutatja, hogy mennyivel és milyen irányban változik a függő változó értéke, ha a független változó értéke egy egységgel nő.

Az alábbi táblázat tartalmazza a Csongrád megyei fejlesztési projektek és források (mint függő változó) és a kistérségben található elmaradott (kedvezményezett) települések aránya (mint független változó) között számított mutatókat:

Magyarázó változó: 7/2003. Kormányrendelet szerint kedvezményezett települések aránya ('X')	Konstans – a függő változó értéke, amikor egy település sem kedvezményezett	B	Összeg – a függő változó értéke amikor minden település kedvezményezett
Függő változó:			
Támogatási projektek száma összesen (hazai+PHARE+Unió) 1000 főre(db)	1176,13	-1369,49	-193,39
Támogatási projektek száma összesen (hazai+PHARE+Unió) (eFt)	8,65	6,25	14,90
Támogatások összesen (hazai+PHARE+Unió) (eFt)	8148006,90	-7437581,32	710425,59
1 főre eső támogatások összesen (hazai+PHARE+Unió) (eFt)	60,43	121,12	181,55
hazai támogatású projektek száma (2002 - 2005) (db)	999,98	-1148,79	-148,82
Hazai támogatású projektek száma (2002 - 2005)/népesség 1000 lakosra (db)	7,27	5,96	13,23

⁷⁶ A lineáris regresszió alkalmazását több követelmény szigorítja. Jelen elemzés keretében a kis elemszám is problémát jelenthetne a modellalkotás során. Éppen ezért erre kísérletet sem tesztek, csupán a lineáris regresszió által számított együtthatókat vizsgálom, mivel azok rendkívül szemléletes módon összegzik a vizsgált változók közötti összefüggést. Lásd: Moksony, 2006: 60.

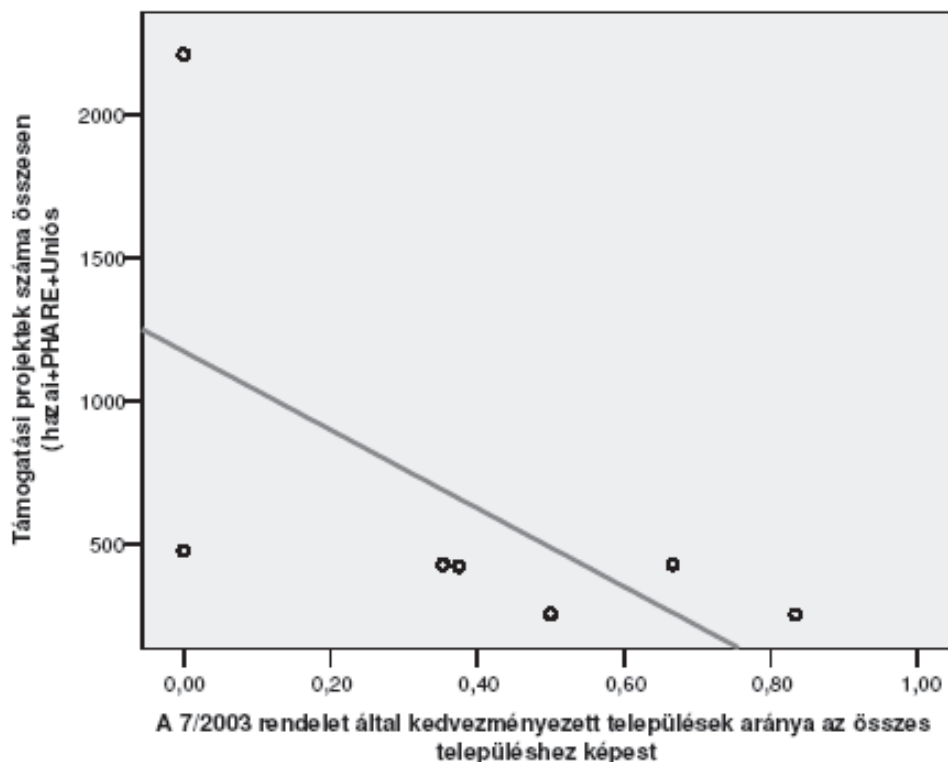
Folytatás az előző oldalról:			
Magyarázó változó: 7/2003. Kormányrendelet szerint kedvezményezett települések aránya ('X')	Konstans – a függő változó értéke, amikor egy település sem kedvezményezett	B	Összeg – a függő változó értéke amikor minden település kedvezményezett
Függő változó:			
Hazai támogatások összege (eFt) (2002-2005)	1914175,42	-255725,43	1658449,99
1 főre eső hazai támogatások összege (2002 - 2005) (eFt)	12,89	86,64	99,54
PHARE területfejlesztési célú támogatások projektek száma (2002 - 2005) (db)	14,16	-17,63	-3,48
PHARE területfejlesztési célú támogatások projektek száma (2002 - 2005) 1000 főre (db)	0,09	0,05	0,14
PHARE terület fejlesztési célú támogatások összege (eFt) (2002-2005)	865810,00	-907328,94	-41518,94
1 főre eső PHARE területfejlesztési célú támogatások összege (2002-2005) (eFt)	5,20	8,62	13,82
Uniós támogatású projektek száma (2002-2005) (eFt)	161,99	-203,06	-41,07
Uniós támogatású projektek száma (2002-2005) 1000 főre (db)	1,29	0,23	1,53
Uniós támogatások összege (eFt) (2002-2005)	5368021,49	-6274526,95	-906505,46
1 főre eső Uniós támogatások összege (2002-2005) (eFt)	42,33	25,86	68,19

A táblázat első sorában feltüntetett adatok például azt jelzik tehát, hogy az összes támogatási projektek száma egy olyan – nem feltétlenül valóban is létező – kistérségben, ahol nincs elmaradott település⁷⁷, átlagosan 1176,13 db, és *a megfigyelt adatokban rejlő tendencia alapján* (B= -1369,49) a projektek száma csökken, mégpedig oly mértékben, hogy egy olyan kistérségben, ahol az összes település kedvezményezett/elmaradott volna, az összes támogatási projektek száma átlagosan -193,36 db volna⁷⁸.

⁷⁷ Vagyis az elmaradott; kedvezményezett települések aránya=X=0.

⁷⁸ Meg kell jegyezni, hogy a B= -1369,49 érték egy század része (-13,6949) pontosan azt jelöli, hogy átlagosan mennyivel nő vagy csökken a pályázatok száma, ha 1%-kal nő a kistérségben a kedvezményezett/elmaradott települések aránya

Az alábbi ábra szemlélteti a változást⁷⁹:

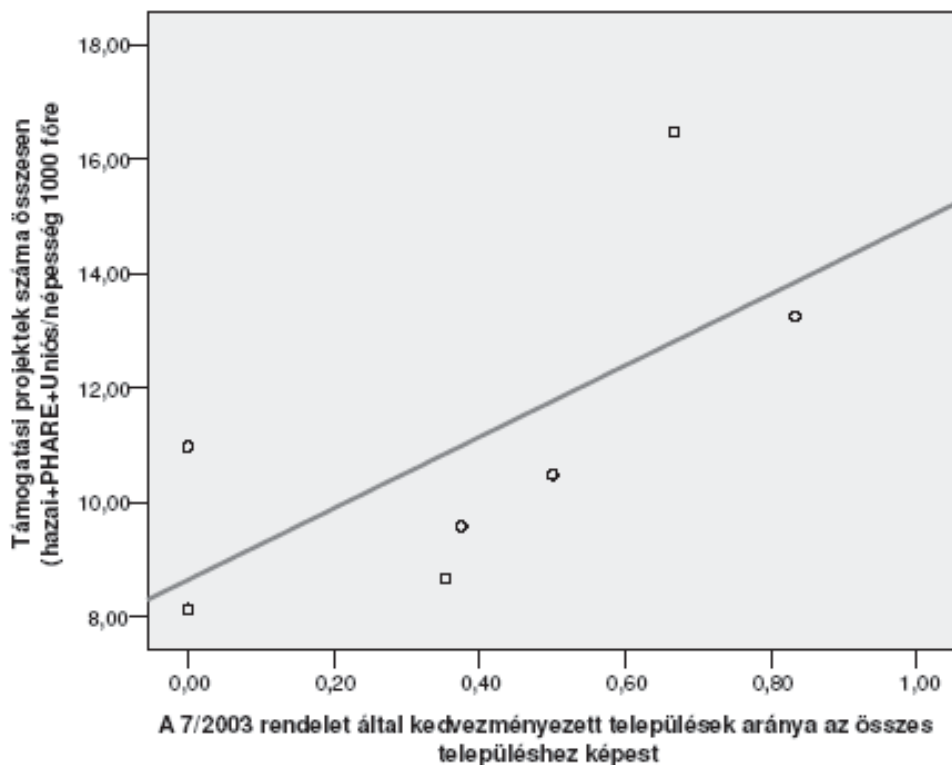
Az elmaradott települések arányának növekedése tehát csökkenti a kistérségekben a támogatási projektek várható számát.

A fentiek alapján megfogalmazható továbbá, hogy például – a táblázat második sorában kiszámított értékek alapján – egy olyan kistérségben, ahol nincs egyetlen kedvezményezett/elmaradott település sem, 1000 lakosra 8,65 db (hazai, PHARE, EU-s) projekt esik, mely szám a kedvezményezett települések arányának 1 százalékos emelkedésével átlagosan 0,0625 db pályázattal nő, s így egy olyan – feltételezett – kistérségben, ahol minden település kedvezményezett, az 1000 lakosra jutó projektek száma átlagosan 14,9-re nő:

⁷⁹ A fenti ábra rámutat, hogy negatív érték esetében értelmes kérdés az lehet, hogy milyen elmaradottsági szint ('X') mellett éri el a mutató a zérus értéket. Ez a kérdés a lineáris regressziós egyenlet együtthatóinak ismeretében, az egyenletet az alábbiaképpen átrendezve könnyen megválaszolható volna:

$$\frac{-\text{Konstans}}{B} = X$$

Jelen munka esetében azonban ez nem cél.

A jelen munka keretében vizsgált kérdéskör szempontjából tehát a táblázat 'B' értékei közlik a legtöbb információt, hiszen egyetlen mutatóba sűrítik a vizsgált változók közötti összefüggést. A 'B' mutató konkrét értéke másodlagosnak tekinthető, mivel az minden esetben a változó mértékegységének megfelelően értelmezhető. A 'B' mutató előjele tekinthető elsődlegesen fontosnak számunkra, mivel ez mutatja, hogy az elmaradott/kedvezményezett települések arányának (egységnyi) növekedésével hogyan változik a támogatási összeg vagy a projektek száma.

A táblázat 'B' mutatóinak vizsgálatakor a korábbi elemzés során feltárt összefüggés jelenik meg ismét: egy adott változó nyers értékei esetében a 'B' mutató értéke rendre negatív, vagyis az elmaradottság növekedése csökkenti az aktuálisan vizsgált mutató értékét, ugyanezen változó népességszám alapján arányosított (1000 lakosra avagy 1 főre kiszámított) mutatója esetében pedig rendre pozitív a 'B' mutató értéke, vagyis az elmaradottság mértékének növekedése növeli a támogatási összeget vagy a projektek számát.

Összegzés

A fentiekben elvégzett számítások eredményei alapján megállapítható, hogy a Csongrád megyébe érkező fejlesztési projektek számára, valamint a támogatási összegek eloszlására az alábbi: a kedvezményezett kistérségekben mind a projektek száma, mind a támogatási összeg alacsonyabb. Az 1000 lakosra jutó projektek és az 1 főre eső támogatási összegek mutatói tekintetében azonban a tendencia ellentétes: a kedvezményezett kistérségek esetében általában magasabbak a mutatók értékei.

A kirajzolódó tendencia ugyanez a kedvezményezett települések arányának vizsgálatakor is: a kedvezményezett települések aránya a projektek számát, illetve a támogatási összegek nagyságát csökkenti, a népességszám alapján arányosított mutatók esetében azonban az elmaradott települések arányának növekedése növeli az 1000 lakosra jutó projektek számát, illetve az 1 főre eső támogatási összeget.

Vagyis a területfejlesztési intézményrendszerben való szereplés nyers mutatói esetében azonos a tendencia: a kistérség elmaradottsága – akárhogyan ragadjuk is meg: kedvezményezett kistérség avagy kedvezményezett települések aránya – csökkenti a forrásmegszerzés sikerességét. A népességarányos mutatók esetében pedig éppen ellentétesen: az elmaradottság növekedésével nő a projektek- illetve támogatások mértéke.

A területfejlesztési intézményrendszer – Csongrád megye példáján áttekintett – lehetséges hatásának vizsgálatakor tehát kettős következtetésre juthatunk, attól függően, hogy milyen mutatóval ragadjuk meg a fejlesztési intézményrendszerben való sikerességét. A kistérségi szinten megszerzett projektek száma és támogatási összegek vizsgálata alapján az fogalmazható meg, hogy a *területfejlesztési intézményrendszer növeli az egyenlőtlenségeket*. A népességszám alapján arányosított mutatók vizsgálata alapján azonban arra a következtetésre juthatunk, hogy a területpolitika kiegyenlítő hatása.

Jelen munka keretében nincs mód és nem is cél annak eldöntése, hogy melyik mutató használata alapján szükséges vagy hasznos a területpolitika hatásának vizsgálata.

Annyi azonban felvethető és mindenképpen megfontolásra érdemes lehet, hogy a népességszám-arányosan számított mutatók használata mögött egy lényeges előzetes feltételezés húzódik meg, nevezetesen: egy adott kistérségben megszerzett fejlesztési források illetve projektek a kistérség minden egyes lakosához eljutnak, azaz minden egyes lakos esetében ugyanolyan mértékben hasznosulnak. Másként megfogalmazva: az adott kistérségbe áramló fejlesztési projektek és támogatási összegek kistérségen belüli eloszlása nem mutat egyenlőtlenségeket, az erőforrások eloszlása egyenletes; egy kistérség minden települése (és annak minden egyes lakosa) ugyanolyan mértékben részesül a kistérségbe áramló projektekből illetve támogatási összegekből.

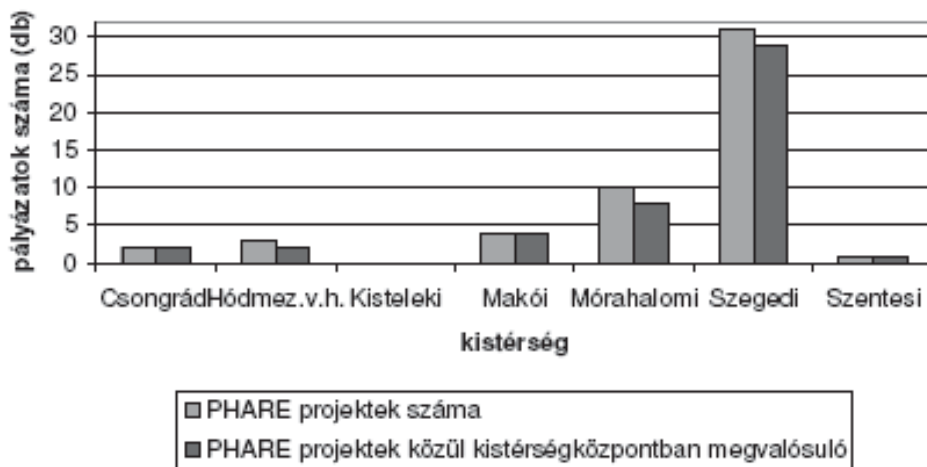
Szociológiai nézőpontot alkalmazva, s annak ismeretében, hogy – általánosságban véve – a társadalmi erőforrások eloszlása sok esetben egyenlőtlen képet mutat a tár-

sadalmi élet különféle szereplői között, a fenti előzetes feltételezéshez kritikusan viszonyulhatunk. Arra nincs mód, hogy átfogóan és megfelelő alapossággal megvizsgáljuk, hogy az egyes kistérségekben milyen eloszlást követnek a települések között az egyes fejlesztési források. Arra azonban lehetőség van, hogy a dolgozat zárásaképpen kiemeljünk az adatbázis információiból néhány olyan empirikus tapasztalatot, melyek révén valamelyest közelebbi kép alkotható a helyzetről.

Az elemzett adatbázis tartalmazza ugyanis néhány specifikus fejlesztés (PHARE-projektek; illetve az Európai Unió Regionális Fejlesztés Operatív Programjai) esetében a megvalósulás helyszínét – feltehetően azért, mivel ezen támogatások esetében általában jelentősebb mértékű támogatási összeg kerül allokálásra⁸⁰, illetve mivel céljuk kifejezetten a területi kohézió elősegítése. Ezen fejlesztési programok megvalósulási helyszínének ismeretében a fejlesztések két csoportját különíthetjük el: 1. a kistérség adminisztratív központjában megvalósuló projektek; 2. a kistérség egyéb településein megvalósuló projektek.

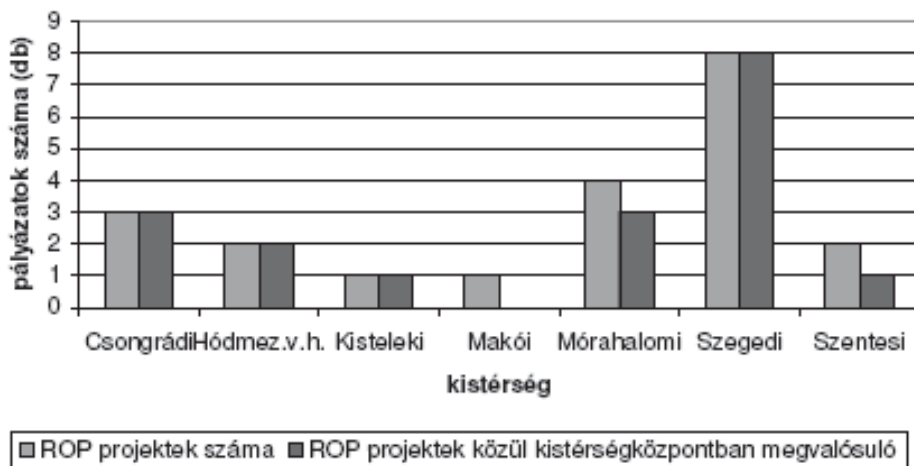
Az alábbiakban látható, hogy a kistérségek adminisztratív központjában megvalósuló projektek száma hogyan viszonyul az összes projektek számához (a projektek „központosítottsága”) – elsőként a PHARE-, majd pedig a ROP-fejlesztések vonatkozásában:

"Középponositottság" – PHARE projektek

80 Lásd fentebb az alapeloszlásoknál.

"Középpontosítottság" – ROP-projektek

A grafikonokból legalább két megállapítás tehető. Egyrészt a jelentősebb támogatási összeget jelentő projekt-típusok eloszlása a kistérségek *között* sem egyenletes: vannak olyan térségek, melyek több PHARE- illetve ROP-projekttel rendelkeznek (pl. Szegedi kistérség), mint mások. Továbbá az adatok alapján az is feltételezhető, hogy amely kistérség a PHARE-projektek esetében nagyobb részesedéssel bír, az a ROP-fejlesztések megszerzésében is élen jár (illetve fordítva).

A kérdésfelvetés szempontjából fontosabb a grafikonok másik tanulsága: a kistérségeken *belül* a PHARE- és ROP-projektek eloszlására jellemző, hogy azok túlnyomó része a kistérségközpontokban található. Természetesen a probléma értelmezésekor mindenképpen szükséges figyelembe venni a társadalomtudományi és területfejlesztési szakirodalomban ismert és alkalmazott externális hatások elméletét⁸¹, továbbá azt, hogy a kistérségközpontok egyik funkciója éppen az, hogy a *teljes* kistérséget érintő projekteket kezdeményezzenek, koordináljanak illetve valósítsanak meg.

Az utóbbi gondolatmenet tehát mindössze annak eldöntéséhez próbált némi empirikus információval szolgálni, hogy élhetünk-e azzal a feltételezéssel, hogy egy adott kistérségbe áramló fejlesztési forrás minden egyes lakos esetében azonos mértékben hasznosul (és használhatjuk a népességarányos mutatókat a területfejlesztési politika kiegyenlítő hatásainak vizsgálatakor). A kérdés megnyugtató megválaszolására a rendelkezésre álló adatok természetesen nem elegendőek, ez későbbi empirikus munka tárgyát képezheti.

81 Lásd például: Olson 1997 (különösen: 208. o.); Tullock 2005.; Lengyel-Mozsár 2002.

Irodalom

- LENGYEL IMRE–MOZSÁR FERENC (2002): *A külső gazdasági hatások (externáliák) térbelisége*. Tér és Társadalom, XVI. (2): 1-20 pp.
- MOKSONY FERENC (2005): *A hatáselemzés módszerei*. In: A fejlesztéspolitikai intézkedések társadalmi hatásainak vizsgálata. Budapest: TÁRKI, 41-112. Forrás: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a766.pdf>.
- MOKSONY FERENC (2006): *Gondolatok és adatok*. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése. Második kiadás. Aula Kiadó, Budapest
- OLSON, MANCUR (1997): *A kollektív cselekvés logikája*. Közjavak és csoportelmélet. Osiris Kiadó, Budapest
- TULLOCK, GORDON (2005): *Public goods, redistribution and rent seeking*. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing Limited